

УДК 94(477.82)''1914/1918''

Я.П. Цецик

УСКЛАДНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ У ВОЛИНСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ НА ПОЧАТКУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті проаналізовано причини зростання цін на товари першої необхідності у Волинській губернії на початку Першої світової війни. Окрема увага звернута на ситуацію, яка склалася у Західних повітах Волинської губернії на початковому етапі війни. Досліджено заходи органів влади та військового командування спрямовані проти зростання цін та відзначено, що вони не дали бажаного результату. З'ясовано, що на ускладнення економічної ситуації в регіоні значний вплив мало розміщення біженців та примусово вивезених російською владою галичан навесні-влітку 1915 р. Окрему увагу приділено ролі органів місцевого самоврядування у вирішенні кола проблем та регулюванню ними цін на товари першої необхідності та продукти харчування.

Ключові слова: Перша світова війна, Волинь, військове командування, відступ, евакуація.

DOI 10.34079/2226-2830-2019-9-25-57-63

Актуальність статті зумовлена потребою об'єктивного аналізу факторів, які впливали на погіршення рівня життя населення Волинської губернії на початку Першої світової війни та звернути увагу на прорахунки російської влади та військового командування при реалізації внутрішньої політики у регіоні.

Питання пов'язані з веденням військових дій та зростанням цін на товари першої необхідності та продукти харчування на початку Першої світової війни на Волині досліджені недостатньо. Лише окремі питання поставленої проблеми проаналізовано у працях О. Дем'янюка, яким досліджено не лише перебіг ведення військових дій у регіоні, а також звернуто увагу на причини та наслідки евакуації галичан навесні –влітку 1915 р. [1; 5; 10]. Окремі питання діяльності інтендантської служби в Україні висвітлено Б. Ключник [8].

На початку Першої світової війни Волинська губернія стала прифронтовою, а в 1915 р. її Західні повіти були окуповані австро-угорськими та німецькими військами. З початку ведення військових дій у регіоні спостерігалось зростання соціальної напруги, яке було зумовлене не лише воєнним станом, а й ускладненням соціально-економічної ситуації, підвищенням цін на товари першої необхідності та продукти харчування, прорахунками військового командування та органів влади Російської імперії. Останні проводячи недалекоглядну внутрішню політику великою мірою зумовили зростання напруги у суспільстві та подорожчання рівня життя, що негативно позначилося насамперед на незаможних верствах населення.

На початку серпня 1914 р. на території губернії відбулися перші збройні сутички між російськими та австро-угорськими військами. Внаслідок місцевих боїв у прикордонних селах Дубенського, Володимир-Волинського, Ковельського та Старокостянтинівського повітів частково було зруйновано 178 селянських будинків, пошкоджено робочий інвентар та посіви. 3-4 серпня 1914 р. австро-угорські війська піддали артилерійському обстрілу

Володимир-Волинський. У повітовому центрі було зруйновано залізничну станцію, згоріло п'ять житлових будинків та понад десять господарських будівель. Орган міського самоврядування організував часткову евакуацію жителів міста до Ковеля. Серед волостей Володимир-Волинського повіту найбільших руйнувань було завдано Порицькій волості, зокрема, селам Самоволя та Щенютин в яких було спалено 81 садибу а також постраждали посіви. Містечко Порицьк нападники зруйнували й спалили [1, с. 73].

8-9 серпня 1914 р. австрійська артилерія обстріляла м. Радивилів Кременецького повіту та м. Дужкопіль Володимир-Волинського, але місцевому населенню значних збитків завдано не було [1, с. 73].

З початку війни окрім нападів ворожої армії у прифронтових повітах губернії спостерігалися й інші складнощі. Органи влади намагалися врегулювати ситуацію. На початку війни було видано низку циркулярних розпоряджень військової влади. В одному з них заборонялося вивозити з району діючої армії продовольство, фураж дрова й «всього, що було необхідним для армії». Заборонялося також перевезення цих предметів із повіту в повіт «зі спекулятивною метою», крім випадків коли це здійснювалося на вимогу військових або «чинів інтендантства». Також заборонялося підняття цін на всі види продовольства, торгівлю спиртними напоями в «районі дислокації військових частин» [2, арк. 31]. В обов'язковій циркулярній постанові Київського генерал-губернатора Ф. Трепова заборонялося перевозити та доправляти у місця «дислокації діючих армій», а також продаж військовослужбовцям «та окремим військовим частинам» будь-яких «міцних напоїв без спеціального на те дозволу військового начальства» [2, арк. 55]. Також у районі дислокації армій заборонялося транспортування «денатурованого спирту». Винні у порушенні даної обов'язкової постанови підлягали адміністративному покаранню – штрафу у розмірі «до трьох тисяч руб.» або ув'язненню [2, арк. 55].

Таким чином, на початковому етапі війни ситуація у Волинській губернії була напруженою. На початку серпня 1914 р. її Західні повіти були обстріляні австро-угорською армією, а окремі населені пункти були зруйновані. Однак на початковому етапі війни в результаті наступу російських військ Південно-Західного фронту Волинь стала прифронтовою губернією. На початку війни з метою недопущення спекуляції військове командування та органи виконавчої влади видали низку розпоряджень щодо заборони підняття цін на товари першої необхідності та продукти. Окрема увага приділялася недопущенню торгівлі спиртними напоями у місцях дислокації військових частин.

Намагаючись протидіяти прогресуючому дефіциту продуктів харчування і товарів першої необхідності та запобіганню поширенню спекуляції у прифронтових волостях було запроваджено пайки, які видавалися сім'ям мобілізованих на війну [1, с. 73]. У серпні 1914 р. у документі за підписом волинського віце-губернатора інформувалося, що родини «нижніх військових чинів» Волинської губернії призваних з запасу на дійсну військову службу чи в ополчення, а також «затриманих на дійсній службі по мобілізації» чи прийнятих добровольцями, «чи у військову дружину» на основі відповідних розпоряджень та у випадку потреби «їм буде видано від казни» грошову чи продуктову допомогу відповідно до чисельності родини кожного прийнятого на військову службу по мобілізації нижнього чину й по «обстеженню економічного становища й ступеня потреб цієї родини». Цією справою мали займатися піклувальні ради, які створювалися на місцях й не лише у містах, а й у волостях. Саме до них мали звертатися за отриманням допомоги родини військовослужбовців [3, с. 1].

Житомирський міський і повітовий комітет допомоги родинам, мобілізованих опублікував звернення в якому закликали жителів взяти участь у наданні допомоги родинам «нижніх чинів», а саме особистою участю у його роботі, грошовими пожертвами у вигляді членських внесків або одноразового дарунку, жертвами речей, продовольства чи виділення квартир. З інформацією про діяльність цього комітету жителям повіту можна було ознайомитися у Житомирській повітській Земській управі [4, с. 1].

За даними «Волинських епархіальних відомостей» наприкінці 1914 – на початку 1915 рр. 20 458 сімей призваних на війну отримали матеріальну допомогу [1, с. 73].

Ще одним тягарем, який випав на місцеве населення Волинської губернії стало розташування у містах та селах військових підрозділів армій Південно-Західного фронту, штабів, шпиталів. Так, у м. Дубно дислокувалися: штаб 11-ї кавалерійської дивізії, 1-ша, 2-га і 3-тя батареї 11-ї артилерійської бригади, 18-та і 19-та кінно-артилерійські батареї, 32-й драгунський Чугуївський полк, 41-й піхотний Селенгінський, 4-та Донська козака батарея тощо [5, с. 27].

Місцева влада закликала населення дотримуватися спокою й не піддаватися паніці і запевняла, що вона робить усе можливе для забезпечення нормального життя місцевого населення. На зборах міських голів і старост Волинської губернії, які відбулися 7 вересня 1914 р. у м. Житомир, зазначалося, що в особливо несприятливих умовах знаходилися міста, які перебували в районі діючої армії – Дубно, Ковель, Кременець, Володимир-Волинський. Так, Володимир-Волинський міський голова зауважив, що місто зовсім позбавлене можливості підвозу предметів першої необхідності, внаслідок того, що всі залізничні комунікації міста зайняті виключно підвозним матеріалом для будівництва галицької залізниці [5, с. 27-28].

Отже, як бачимо незважаючи на створення повітових комітетів допомоги, які опікувалися родинами призваних на війну, але не мали достатнього фінансування й тому були змушені звертатися за допомогою до жителів з проханням жертвувати кошти та продовольство, що покращувало економічного становища незаможних верств населення. У найбільшій економічній скруті на початковому етапі війни опинилися Західні повіти, які були прифронтовими. На їх території розміщувалися військові частини, а органи міського самоврядування зустрілися з складнощами при доставці до міст та волостей товарів першої необхідності, що ще більше ускладнювало на соціально-економічну ситуацію у регіоні.

Значну роль в організації та наданні допомоги надавали земства, але в окремих випадках і вони були безсилим у зв'язку з відсутністю у них коштів. Так, у листопаді 1914 р. губернська земська управа повідомила управляючого Волинською губернією, що у її «розпорядженні відсутні фонди» за рахунок яких могла б бути виділена сума для допомоги, створення та утримання «патронату для поранених воїнів», які не потребували лікування у шпиталі. Ними як варіант вирішення питання, пропонувалося взяти кошти, які становили фонд «на допомогу хворим і пораненим воїнам з кредиту, асигнованого губернськими земськими зборами на видачу приватними установами допомоги на організацію допомоги пораненим». Але ці кошти перебували у розпорядженні Волинського губернського комітету Всеросійського земського союзу допомоги хворим і пораненим воїнам. Тому було запропоновано управляючому губернією спільними зусиллями знайти вихід із ситуації [6, с. 3].

Незважаючи на комплекс проведених заходів ситуація з забезпеченням родин військовослужбовців була складною. У зв'язку з цим Волинська губернська земська управа звернулася з проханням до Житомирського військового начальниками з копіями

відповідних наказів щодо забезпечення «родин нижніх чинів», які були мобілізовані на військову службу й знаходилися у діючій армії [7, с. 3].

Таким чином, на початку Першої світової війни на Волині спостерігалось погіршення рівня життя населення. Організація та надання допомоги родинам військовослужбовців не вирішили усіх завдань. Значну роль відігравали земства, але й вони далеко не завжди мали можливість виконувати прохання органів влади.

Під час Першої світової війни на Волині спостерігалось подорожчання продуктів харчування. Це було зумовлено не лише веденням військових дій у регіоні, а й перебоями з роботою транспорту, що утруднювало доставку товарів першої необхідності у Західні повіти губернії, що негативно позначалося на економічній ситуації. Загалом в імперії тенденції на продовольчому ринку були вкрай небезпечними. На початку 1915 р. виникла загроза зриву закупівлі для армії 100 млн пудів ячменю і вівса, тому уряд почав схилитися до адміністративних заходів у забезпеченні військ продуктами [8, с. 117].

Наприкінці 1914 – 1915 рр. у регіоні почали проглядатися чіткі тенденції до зростання цін на продукти, що було зумовлено підняттям цін на аналогічні товари першої необхідності в інших губерніях. Це стосувалося не лише прифронтових повітів, а й віддалених від театру військових дій. Головним регулятором цін у містах виступали органи міського самоврядування. Так, наприкінці грудня 1915 р. до Житомирської міської управи звернулися торговці м'ясом, з проханням підняти роздрібні ціни [9, арк. 4]. У результаті 27 січня 1915 р. у м. Житомир було встановлено нові ціни на теляче м'ясо, а саме: від 8 до 12 коп. за фунт, залежно від категорії, й погоджено з губернатором. Про що були поінформовані жителі міста та торговці [9, арк. 17]. З 29 січня 1915 р. у м. Житомир було встановлено також нові ціни на хлібобулочні вироби та погоджено їх волинським губернатором [9, арк. 20]. Аналогічні тенденції у досліджуваний період спостерігалися й у інших повітах Волинської губернії, що у комплексі негативно впливало на рівень життя населення, в першу чергу це стосувалося незаможних верств.

Тому по закінченні першого року війни в середовищі пересічних громадян Російської імперії починало зароджуватися невдоволення перебігом бойових дій: війна, яка мала відбуватися поза межами держави династії Романових, прийшла на терени Волинської й Подільської губерній. Місцеве населення поступово втрачало інтерес до війни та виконання військової повинності й військової служби. У регіоні почастишали випадки ухилення від мобілізації. Фіксуючи цей факт, Волинське губернське жандармське управління 15 січня 1915 р. надсило донесення своєму керівництву про те, що місцеві селяни намагалися нелегальним шляхом одержати звільнення від призову або хоча б тимчасову відстрочку [10, с. 41].

На початку літа 1915 р. Волинь поступово почали наповнювати біженці з Галичини, розміщення яких у прифронтовій зоні, безсумнівно стало помилкою російського військового командування. Тому, що з просуванням фронту на схід їх доводилося евакуювати далі. Спочатку галичан розміщували у таборах в районі Луцька, Володимир-Волинського та Дубно, а згодом у таборах під Житомиром, та Рівним. Саме скупчення військових, біженців і примусово вивезених з Галичини різко загострило потребу у товарах першої необхідності та продуктах харчування у західноволинських повітах [10, с. 42-43]. Безпосередньо розміщення значної кількості галичан у регіоні, ще більше загострили соціально-економічну ситуацію. Ще одним фактором, який негативно позначався на аграрному секторі економіки Волині став призи на військову службу

чоловіків, а в деяких волостях станом на 1915 р. він становив понад 50 % дорослого населення.

Окупація австро-угорськими та німецькими військами Західних повітів Волинської губернії поєднана з евакуацією державних установ, навчальних закладів та частини мирного населення великою мірою сприяли зростанню цін на продукти харчування. Відступаючи російські війська отримали наказ знищувати посіви незібраного врожаю, вивозити устаткування підприємств, а яке було неможливо вивези пошкоджували. Все це ще більше загостило ситуацію. Органи місцевого самоврядування та владні структури імперії вже були не в змозі справитися зі зростанням цін. З цього приводу в одному з номерів газети «Життя Волині» у статті під промовистою назвою «Цукровий та м'ясний голод» опублікованій у формі бесіди з Житомирським міським головою на початку січня 1916 р. констатовалося, що причиною відсутності м'яса на ринках міста стала повна відсутність у «даний час худоби у Волинській губернії», а також він констатував, що у Києві фунт м'яса коштував 20 коп., а в Житомирі відповідно 12 коп. [11, с. 3]. Тому однією з причин його відсутності стало намагання органу міської влади штучно стримати зростання ціни. У зв'язку з цим частина торговців вивозили худобу до Києва де її реалізовували за значно вищою ціною. Щодо наявної худоби в губернії то міський голова скаржився, що її насамперед купували військові для потреб армії, а це створювало певні проблеми з забезпеченням цивільного населення [11, с. 3]. Відносно ціни на цукор, то цукрові заводи вимагали за пуд 6 руб. 10 коп., а в місті існувала такса 5 руб. 10 коп. Дирекція заводів не бажала йти на компроміс й тому впродовж певного часу в місті спостерігалася напруга з вищеназваними продуктами, яку мав вирішити губернатор [11, с. 3].

Отже, у результаті відступу російських військ навесні-влітку 1915 р. у Волинській губернії різко почала погіршуватися соціально-економічна ситуація. Відступаючи армія знищувала посіви, руйнувала підприємства, які не можна було евакуювати, а величезна кількість біженців й не лише з західноволинських повітів, а й Галичини ще більше сприяли зростанню цін на продукти харчування та товари першої необхідності.

Таким чином, на початку Першої світової війни у Волинській губернії, яка з початку війни стала прифронтовою, а з 1915 р. на її території велися військові дії різко погіршувалася економічна ситуація. Серед причин, які вплинули на це було ведення військових дій на території регіону, прорахунки російського військового командування, перебої з перевезеннями вантажів для потреб цивільного населення та ряд інших факторів. Все це у комплексі сприяло зростанню цін на продукти, а відтак погіршенню рівня життя населення й не лише прифронтових повітів, а й віддалених. Тому досить швидко регіон, який був напередодні війни одним із експортерів аграрної продукції опинився у непростій ситуації.

Список використаної літератури

1. Дем'янюк О. Й. Волинська губернія під час Першої світової війни: вивчаючи історію рідного краю / О. Й. Дем'янюк // Педагогічний пошук. - 2016. - № 2. - С. 71–76 ; Demianiuk O. Y. Volynska huberniia pid chas Pershoi svitovoi viiny: vuvchaiuchy istoriiu ridnoho kraiu / O. Y. Demianiuk // Pedagogichnyi poshuk. - 2016. - № 2. - S. 71–76.
2. Державний архів Житомирської області (далі Держархів Житомирської обл.), ф. 70, оп. 2, спр. 69, арк. 31; арк. 55 ; Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (dali Derzharkhiv Zhytomyrskoi obl.), f. 70, op. 2, spr. 69, ark. 31; ark. 55.

3. Обеспечение семейств запасных // Наша Волянь. – 1914. – 18 августа (№ 217). – С. 1 ; Obespechenie semeystv zapasnykh // Nasha Volyn. – 1914. – 18 avgusta (№ 217). – S. 1.

4. Житомирский городской и уездный комитет скорой помощи семействам лиц, призванных на войну для защиты родины // Наша Волянь. – 1914. – 25 августа (№ 224). – С. 1 ; Zhitomirskiy gorodskoy i uezdnyy komitet skorooy pomoshchi semeystvam lits, prizvannykh na voynu dlya zashchity rodiny // Nasha Volyn. – 1914. – 25 avgusta (№ 224). – S. 1.

5. Дем'янюк О. Й. Західноволинські повіті на початковому етапі Першої світової війни / О. Й. Дем'янюк // Краєзнавство. - 2018. - № 4. - С. 25-33 ; Demianiuk O. Y. Zakhidnovolynski poviti na pochatkovomu etapi Pershoi svitovoi viiny / O. Y. Demianiuk // Kraieznavstvo. - 2018. - № 4. - S. 25-33.

6. К учреждению патроната // Наша Волянь. – 1914. – 21 ноября (№ 312). – С. 3 ; K uchrezhdeniyu patronata // Nasha Volyn. – 1914. – 21 noyabrya (№ 312). – S. 3.

7. К обеспечению семейств нижних чинов // Наша Волянь. – 1914. – 24 ноября (№ 314). – С. 3 ; K obespecheniyu semeystv nizhnikh chinov // Nasha Volyn. – 1914. – 24 noyabrya (№ 314). – S. 3.

8. Ключник Б. В. Работа интендантской службы в Украине 1914 – 1918 гг. / Б.В. Ключник // Перша світова війна й Україна (до 100-річчя початку Великої війни) : тези доп. Всеукр. наук. конф. з міжнародною участю, м. Київ– Черкаси, 25–26 вересня 2014 р. – Київ : Інститут історії України, 2014. — С. 117-119 ; Kliuchnyk B. V. Robota intendantskoi sluzhby v Ukraini 1914 – 1918 rr. / B. V. Kliuchnyk // Persha svitova viina y Ukraina (do 100-richchia pochatku Velykoi viiny) : tezy dop. Vseukr. nauk. konf. z mizhnarodnoiu uchastiu, m. Kyiv– Cherkasy, 25–26 veresnia 2014 r. – Kyiv : Instytut istorii Ukrainy, 2014. — S. 117-119.

9. Держархів Житомирської обл., ф. 62, оп. 1, спр. 1239, арк. 4, 17 ; Derzharkhiv Zhytomyrskoi obl., f. 62, op. 1, spr. 1239, ark. 4, 17.

10. Дем'янюк О. Й. Розгортання бойових дій на території Волинської губернії у 1915 р. / О. Й. Дем'янюк // Військово-науковий вісник. - 2013. - Вип. 20. - С. 40-51 ; Demianiuk O. Y. Rozghortannia boiovykh dii na terytorii Volynskoi hubernii u 1915 r. / O.Y. Demianiuk // Viiskovo-naukovy visnyk. - 2013. - Vyp. 20. - S. 40-51.

11. Сахарный и мясной голод // Жизнь Воляни. – 1916. – 5 января (№ 5). – С. 3 ; Sakharnyy i myasnoy golod // Zhizn Volyni. – 1916. – 5 yanvarya (№ 5). – S. 3.

Стаття надійшла до редакції 01.06.2019 р.

Ya. Tsetsyk

COMPLICATIONS OF THE ECONOMIC SITUATION IN THE VOLYN GUBERNIA AT THE BEGINNING OF THE FIRST WORLD WAR

The article analyzes the reasons for the growth of prices for essential goods in the Volyn province in the beginning of the First World War. Particular attention is paid to the situation prevailing in the western districts of Volyn province at the beginning of the war. Investigated measures of the authorities against price increases and noted that they did not produce the desired result. On the basis of documents and scientific papers it is proved that at the very beginning of the war, the western districts of the Volyn province were subjected to shelling of hostile artillery. It was clarified that the complication of the socio-economic situation in the region had a significant impact on the placement of refugees and forced capture by the Russian authorities of the Galician in the spring and summer of 1915. At the same time, the authorities

and military command placed refugees not far from the front line as a result of the offensive of the Austro-Hungarian and German troops they had to be evacuated to new camps.

Another factor that negatively affected the socioeconomic situation in the region were the revenues for men's military service, and in some of the volosts of the region they were more than half. During the retreat, the Russian army, following the orders of the commander, destroyed the crops of the unedited harvest, and those enterprises that could not be evacuated were machines that were damaged. Such actions by the authorities and the military further aggravated the economic situation of the province, in which the agrarian sector played such a dominant role. Particular attention is paid to the role of local self-government bodies in solving a range of problems and regulating their prices for essential goods and food products.

Therefore, as of the summer of 1915 in the Volyn province, the socio-economic situation began to deteriorate due to the conduct of hostilities in the province and the occupation of its western counties by hostile forces, as well as the inability of the authorities to take control of the situation. Even more complicated situation in the region of miscalculations of the military command.

Key words: *First World War, Volyn, military command, retreat, evacuation.*